

К.А. Павловська,
науковий керівник – канд. іст. наук, доц. А.О. Ткаченко,
Українська академія банківської справи НБУ

ЕВОЛЮЦІЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ СРСР 1917-1925 РР.

Історія грошового обігу належить до проблем традиційно мало досліджуваних у вітчизняній історіографії, незважаючи на те, що її розробка дозволяє ввести нові характеристики у вивчення фінансово-економічної історії Російської держави. Широкомасштабні емісії періоду громадянської війни в Росії, що відбулися на фоні розпаду грошової системи, є не тільки безприкладними в історії грошового обігу, але й виявляють сфери взаємодії визначальних політичних і соціально-економічних процесів.

Об'єктом дослідження є грошовий обіг й емісії у Російській державі в 1917-1925 рр. Предметом дослідження стали закономірності й специфічні риси, що характеризували грошовий обіг у країні в зазначений період.

У лютому 1917 р. самодержавство було скинуте. Тимчасовий уряд продовжував випуск царських грошей, але почав випускати і свої грошові знаки (державні кредитні білети, “керенки”). Сподіваючись вийти з фінансових труднощів, він продовжував політику царського уряду: робив позики, зовнішні і внутрішні, збільшував паперово-грошову емісію, готував різке підвищення цін на предмети першої необхідності.

Радянська влада Декретом від 14 (27) грудня всі банки й банкірські контори націоналізувала [4, т. 35, с. 273]. Уряд мав намір терміново провести грошову реформу. Вона мала складатися з випуску грошей нових зразків. Поки йшла підготовка реформи, вирішено було випустити гроші старих зразків: всі ті ж “миколаївські” кредитні білети, “думські” білети зразка 1917 року й “керенки”, розмінні казначейські знаки й марки. Так у грошовому обігу після Жовтневої революції з'явилися грошові знаки з портретами царів, із зображенням двоголового орла. Але грошей не вистачало, особливо на окраїнах. Тому розпочалися місцеві емісії.

Державні кредитні білети зразка 1918 року були тими новими грішми, на які передбачалося міняти старі гроші. Однак випуск їх в обіг затримався до травня 1919 року. Вони випускалися в 1919-1920 і частково в 1921 роках.

Сфера дії грошей у роки воєнного комунізму вкрай звузилася. “Безгрошові відносини” стали ледве не нормою у стосунках між державою й населенням, у державній промисловості. Гроші практично були витиснуті лише зі сфери державної промисловості. Навіть в умовах воєнного комунізму держава не могла відмовитися від грошей: для неї необхідна була емісія як джерело доходу, як джерело покриття бюджетних дефіцитів. Із травня 1919 року випуск паперових грошей було дозволено здійснювати “у межах дійсної потреби народного господарства в грошових знаках” [10]. Навесні 1920 р. було повідомлено про випуск нових грошових знаків. Названі вони були “розрахунковими знаками РСФРР 1919 року” [12, № 53, 19.03.1920].

Особливе місце в роки громадянської війни мали білогвардійські гроші. Ці емісії приносили доход, тому майже кожен білогвардійський уряд пропонував для захопленої ними території свою грошову систему з повним набором крупних і дрібних купюр [1].

Навесні 1921 року в країні був здійснений перехід до нової економічної політики. Пайок змінився продажем продуктів і промтоварів за гроші. Були відновлені грошові податки. Підприємства переводилися на госпрозрахунок. Розвивався “вільний ринок”, тому неможливо було торгуватися без грошей. 4 жовтня 1921 року ВЦВК приймає рішення про заснування в складі Народного комісаріату фінансів Державного банку РСФРР [9].

Радянський уряд вирішив випустити нові гроші – державні грошові знаки 1922 року. Всі перерахунки сум, виражених у старих грошах, провадилися “закреслюванням” чотирьох нулів. Відбувалася деномінація. У 1923 році будл проведено другу деномінацію. Але все-таки гроші ще не могли перекочувати з мішків у гаманці. Як і раніше ціни були високі, як і раніше кількість грошової маси, що обертається в країні, була величезною. Карбованець-совзнак продовжував знецінюватися. Необхідно було відшукати інше, стійке мірило цінності. Так з’явилися “золотий карбованець”, “золота копійка”, нереальні, а абстрактні, ідеальні карбованець і копійка.

XI з’їзд партії висловився за відновлення золотого забезпечення грошей, “оскільки золото твердо залишається світовими грішми”. Радянська держава почала активно накопичувати золото. Була відкрита скупка в населення золота у виробках, злитках, монетах, а також дорогоцінних каменів і іноземної валюти [3]. 11 жовтня 1922 року Радянський уряд зміг видати декрет про випуск у обіг білетів Державного банку в купюрах по 1, 3, 5, 10 червінців. Випуск банківських квитків (червінців), золотої і срібної монети в 1922 році поклав початок проведенню в життя грошової реформи.

Отже, у країні створилася система двох валют: стійких червінців і золотої монети, з одного боку, і падаючих, знецінюваних з кожним днем совзнаків, з іншої. Система рівнобіжного існування двох валют ставала незручною. Реакцією на стан грошового господарства було розповсюдження золота. Випуск червінців значно звужував сферу дії золота. Іншим суперником червінця була іноземна валюта. Ринок встановлював низькі ціни на сільськогосподарську продукцію. Промислові товари, навпаки, оцінювалися набагато вище. Виникли, як говорили тоді, “ножиці цін” – різка розбіжність між цінами на сільськогосподарські і промислові товари.

II з’їзд Рад у січні-лютому 1924 року прийняв рішення про завершення грошової реформи [11]. 5 лютого ЦВК і РНК прийняли рішення про випуск нових казначейських квитків номіналом менше червінця – 1, 3, 5 карбованців. Були випущені розмінні срібні і мідні монети.

Радянська грошова система набула закінченого вигляду. Вона була представлена кредитними квитками (або банківськими), казначейськими

квитками і металевою розмінною монетою. У лютому 1924 року відбулася ще одна важлива подія: Раднарком заборонила випуск будь-яких грошових сурогатів.

Отже, характер грошового обігу безпосередньо пов'язаний зі стійкою державною владою, що обумовлює стабільність фінансово-економічної й політичної систем.

Список літератури

1. Известия. 4 октября 1920 г.
2. Коненков С.Т. Моє століття. – М., 1971. – С. 212-213.
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 2. – С. 329-330.
4. Ленин В. И. Полн. собр. соч. – Т. 35, 36, 38, 44.
5. Ленинский сборник XXXV. – С. 31-32; XXI. – С. 180-181.
6. Листовки Московской организации большевиков. 1914-1925 гг. – М., 1954. – С. 134.
7. Наше денежное обращение. – М., 1926. – С. 170-171.
8. Паустовский К. Собр. соч. – Т. 3. – М., 1957. – С. 697-698.
9. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т. I. – С. 257.
10. Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – М., 1920. – № 16 от 17 мая 1919 г.
11. Съезды Советов Союза Советских Социалистических Республик. Сб. документов. 1922-1936 гг. – Т. III. – М., 1960. – С. 59, 98.
12. Экономическая жизнь. – № 53, 19 марта 1920 г. – № 167, 31 июля 1920 г.
13. Яковлев А. Цель жизни. – М., 1968. – С. 29.